

PETER KLINAR

Razsežja zamisli o tretji slovenski univerzi

(Zapis k posvetu: »Univerza za 90. leta in prenos znanja«)*

1. Procesi preraščanja slovenskega naroda – kulturno osveščenege, v sodobno politično nacijo, so zapleteni in prežeti s številnimi protislovji. Slovenski narod je v jugoslovanskem prostoru razvit, v evropskem pa nerazvit. Njegova kulturna tradicija je upoštevanja vredna, manj pa politična nacionalna tvornost. V jugoslovanskem prostoru doživlja različne konflikte – kljub svojim izrazitim ekonomskim prispevkom, tudi za federacijo in razvoj nerazvitih – ki imajo politična in ekonomsko razvojna izhodišča, temeljijo pa tudi na načelih majorizacije. Načela majorizacije pa slovenski narod zaradi njegove maloštevilčnosti in razdeljenosti izrazito prizadevajo. Avtohtono prebivalstvo slovenskega naroda je razdeljeno v štiri različne družbene politične sisteme, saj Slovenci prebivajo razen v matici, še v treh sosednjih državah, kot emigranti pa so raztreseni po vsem svetu. Z majhnostjo slovenskega naroda so povezani njegovi demografski problemi (majhna rodnost, staranje, emigracije). Slovenci so v tem času v ostrem spopadu v Jugoslaviji za pridobitev svoje popolnejše suverenosti, za uveljavitev razvojno perspektivne Jugoslavije, ki bi se približala progresivnejšim svetovnim razvojnim tokovom. Znotraj Slovenije teče spopad za uveljavitev koncepta strukturalnega pluralizma in stvarne demokratizacije, ki zagotavlja posameznikom osebne svoboščine in pravice, hkrati z zahtevami za odpiranje Slovenije v širši družbeni prostor – predvsem zahodnoevropski. Slovenija išče z odpiranjem navzven, z neposrednimi povezavami z razvitim svetom nove razvojne možnosti, ki bi jo usmerile v tokove postindustrijskega razvoja.

Uveljavljanje demokratične, pluralistične, na sodobnih gospodarskih procesih zasnovane slovenske družbe, zagotavljanje njene polnejše suverenosti v Jugoslaviji in njeno odpiranje in povezovanje v mednarodnem družbenem prostoru, so torej temeljni razvojni cilji Slovenije, ki so med seboj povezani. K njihovi uresničitvi more tvorno prispevati uresničevanje zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru.

2. Slovenski kulturni prostor si je mogoče zamisliti kot referenčno tvorbo avtohtonih pripadnikov slovenskega naroda, ki bivajo v matici in v obmejnih državah ter slovenskih emigrantov po svetu in njihovih potomcev. Ta referenčna tvorba vzpostavlja medsebojne komunikacije in razvija medsebojno sodelovanje na temelju narodne pripadnosti, ali interesa za narodno poreklo. Do medsebojnih komunikacij in sodelovanja je v sedanjem času nastajajoče informacijske družbe

* Iz predstavljenih pisnih prispevkov za posvet ob 70-letnici Ljubljanske univerze (19. april 1989) je uredništvo izbralo za objavo referata dr. D. Bratine in dr. K. M. Woschitza.

mogoče priti preko institucionalnih, formalnih in neformalnih, individualnih stikov s slovensko matično družbo, zamejci in emigranti, ne glede na to, ali slednji živijo v koncentriranih skupnostih, ali razpršeni po svetu. Pri tem je pomembno, da so odnosi matice, zamejcev in emigrantskih skupnosti, kot delov skupnega slovenskega kulturnega prostora zasnovani na pluralističnih temeljih, ki zagotavljajo subjektom slovenskega kulturnega prostora polno avtonomijo. Hkrati skupni slovenski kulturni prostor kot referenčna pluralistična tvorba zahteva podiranje medsebojno politično-ideoloških pregrad in predsodkov. Potemtakem v njem ne more biti prostora za ideološko-politični ekskluzivizem, monizem ali dogmatizem.

3. Če za postindustrijske družbe predvidevamo, da bodo postavile v ospredje probleme identitete in avtentičnosti posameznika in njegovega okolja, potem to pomeni, da bo v okviru strukturalnega pluralizma etnični kulturni pluralizem igral pomembno vlogo. Postindustrijske-informatične družbe so zasnovane na znanju in znanosti. Znanost je po svojem bistvu internacionalna, razvoj postmoderne znanosti pa bo, kot vse kaže, potekal tako kot obči trend razvoja postindustrijskih družb v smeri pluralizma, mimo celovitih enotnih konceptov.

4. Glede na povedano se zdi koncept skupnega slovenskega kulturnega prostora, pluralistično zasnovanega, znotraj njega pa uveljavljanje znanstvenega sodelovanja, ustrezno razvojno perspektivno izhodišče za uresničevanje ideje o tretji univerzi. Uresničevanje zamisli o tretji univerzi pa implicitno hkrati tudi pomeni prispevek k omenjenim trem temeljnim razvojnim ciljem matične Slovenije (notranji pluralistično demokratični in tržni razvoj, popolnejša suverenost v Jugoslaviji in odprtost v širši družbeni prostor).

5. Razprava o tretji slovenski univerzi pomeni hkrati razpravo o begu možganov iz Slovenije in o blažitvi posledic, ki spričo tega nastajajo za majhno, v evropskem smislu nerazvito slovensko družbo. Zgleda, da Slovenija v sodobnosti ne more preprečiti bega možganov in zato ji ne preostaja drugega, kot da kombinira dva modela reševanja tega velikega problema. Iz kozmopolitskega modela kaže prevzemati takšne razmere, uveljavljene v razvitem svetu, ki zagotavljajo možnosti uspešnega delovanja strokovnjakov v domačem izvornem okolju, hkrati pa razvijati različne oblike sodelovanja s strokovnjaki slovenskega rodu po svetu. Težnje po razvijanju profesionalnih razmer, ki omogočajo delovanje strokovnjakov v domačem okolju, pa istočasno pomenijo uveljavljanje nacionalnega modela, ki zadeva beg možganov. S kombinacijo obeh modelov so skladna prizadevanja za uveljavljanje migracijsko gibljivih kategorij strokovnjakov, za začasnost bega možganov, za prelivanja možganov in za ustrezna kompenzacijska ravnanja razvitih imigrantskih držav zaradi pridobitve formiranih strokovnjakov iz nerazvitih emigrantskih družb.

6. Ko razpravljamo o tretji univerzi in o povezavi strokovnjakov slovenskega rodu, ki delujejo v tujini, potem se takoj zastavlja vprašanje o njihovi umestitvi v slovenskem kulturnem prostoru. Gre za univerzitetne učitelje in raziskovalce, ki delujejo v zamejstvu, nekateri v centrih slovenske narodne skupnosti, drugi pa zunaj prostora slovenske narodne skupnosti, v drugih središčih Italije in Avstrije ter morda Madžarske. Strokovnjaki emigranti slovenskega rodu delujejo v različnih krajih, največkrat zunaj okolij njihovih emigrantskih etničnih skupnosti. Emigranti – strokovnjaki so namreč razpršeni in prav pogosto ne prihaja do prekrivanja kraja njihovega delovanja s prostorskimi okolji slovenskih emigrantskih etničnih skupnosti. Spričo tega se zdi ustrezna ideja o referenčnih-identifikacijskih načinih njihovega povezovanja v skupnem slovenskem kulturnem prostoru, razumljenem kot družbenem prostoru.

7. Univerza utegne v prihodnosti imeti pomembno vlogo pri uresničevanju treh temeljnih omenjenih razvojnih ciljev Slovenije. V njenem bistvu kot znanstvene pedagoške ustanove je pluralizem, sodoben razvoj, avtonomija, mednarodna odprtost in seveda gojenje humanističnih vrednot etnične slovenske identitete. Tako niso preveč poudarjena pričakovanja o vzpodbujevalni dejavnosti univerze k postindustrijskemu razvoju slovenske družbe. Kar naravna se zdi iniciatorska in povezovalna vloga univerze glede uresničevanja zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru preko projekta o tretji univerzi.

Prodor novih idej in mednarodnih kriterijev bi univerzo in slovensko matično družbo revitaliziral in prispeval k prodiranju slovenskih dosežkov v svet. Gre torej za proces dvosmerne komunikacije.

8. Zamisli o tretji univerzi zadevajo več vsebinskih sklopov. Prvega moremo označiti kot bogatenje slovenskih univerzitetnih ustanov in znanosti z znanjem strokovnjakov slovenskega rodu, ki delujejo na tujem. Ti bi se občasno mogli vključevati v pedagoški proces na slovenskih matičnih univerzitetnih ustanovah, posebej še na ravni podiplomskega in doktorskega študija (tudi njegovih mednarodnih oblik). Sprejemljiva se zdi ideja, da bi mogli naši znanstveniki na tujem biti hkrati habilitirani tudi na slovenskih univerzitetnih ustanovah. Njihove izkušnje in znanja bi mogla prispevati k vsebinski reformi, k višjim kreativnim oblikam študija, k vnašanju novosti, pluralističnih znanstvenih pogledov in mednarodnih kriterijev. Večje upoštevanje mednarodnih kriterijev bi bilo prisotno pri volitvah univerzitetnih učiteljev, če bi v habilitacijskih komisijah sodelovali naši rojaki – priznani znanstveniki iz svetovnih univerzitetnih središč.

Bogatenje znanosti na slovenskih univerzitetnih ustanovah ne bi mogli dosega ti le s sodelovanjem naših znanstvenikov, ki delujejo na tujem v pedagoškem procesu, marveč tudi z njihovim sodelovanjem v znanstvenoraziskovalnih dejavnostih, in to tistih, ki jih štejemo med fundamentalne raziskave (poglobljanje in razširjanje znanstvenih temeljev in uveljavljanje znanosti, na katerih sloni pedagoški proces na univerzi). Seveda moremo med koristne oblike sodelovanja šteti tudi vključevanje naših rojakov v aplikativne znanstvenoraziskovalne in svetovalne dejavnosti. Preko tega sodelovanja si je mogoče tudi obetati olajšan pritok znanstveno-raziskovalnega gradiva, dokumentacije, literature itd. v prostor slovenske matične družbe.

Nobenega dvoma ni, kako koristno utegne biti omenjeno znanstveno raziskovanje na področju naravoslovnih in tehničnih znanosti. Prav tako pa se velja zavzemati za sodelovanje z znanstveniki našega rodu na tujem v zvezi z humanističnimi in družboslovnimi raziskovanji, še posebej s tistimi, ki zadevajo problematiko slovenske matične družbe in Jugoslavije. Pogled od zunaj bi mogel biti ustvarjalno kritičen, odpiral bi nove poglede, ki so včasih zastrti, če se raziskav lotevajo raziskovalci, ki so na različne načine determinirani po okolju, v katerem bivajo, prežeti s tradicijo ipd. Odpira se še en vidik družboslovnega in humanističnega raziskovanja matične družbe, povezan s sodelovanjem naših znanstvenikov na tujem. Po svetu so različni raziskovalni centri in posamezniki, ki se ukvarjajo z raziskovanji raznoterih pojavov slovenske matične družbe in Jugoslavije. Znanstveniki slovenskega rodu bi mogli biti akterji povezovanja teh raziskovalnih centrov na tujem z ustreznimi centri v matični družbi in hkrati iniciatorji za ustanavljanje takšnih novih centrov v okoljih priznanih univerz po svetu ter za pritegovanje tujih strokovnjakov v te centre.

Ko razglabljamo o bogatjenju slovenske znanosti s pomočjo sodelovanja znanstvenikov slovenskega porekla na tujem, se poraja še misel o njihovem sodelovanju

pri razvijanju nekaterih univerzitetnih in znanstveno raziskovalnih institucij v smeri njihovega elitnejšega razvoja ali pri ustanavljanju elitnejših univerzitetnih in znanstvenoraziskovalnih institucij v matični družbi in v zamejstvu.

9. Veliko je še segmentov matične družbe, ki bi jih kazalo raziskati, prav tako pa tudi pojavov v zamejskih in emigrantskih skupnostih Slovencev. S temi načini sodelovanja se odpirajo tudi možnosti za mednarodne primerjalne raziskave in za širjenje mednarodnega znanstvenega interesa za raziskovanje pojavov, ki zadevajo družbeno območje skupnega slovenskega kulturnega prostora.

Ko razpravljamo o bogatitvi slovenske znanosti s pomočjo uveljavljanja ideje o tretji univerzi, vidimo v tem tudi možnosti za odprt pluralističen znanstveni dialog na skupnih srečanjih slovenskih znanstvenikov iz matice, zamejstva in raznoterih emigrantskih okolij. Ta dialog bi hkrati mogel biti tudi dialog med raznoterimi slovenskimi skupnostmi znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora.

Drugi sklop sodelovanja matice in slovenskih znanstvenikov v zamejskih in emigrantskih skupnostih lahko imenujemo kot poglobljanje znanstvenega raziskovanja pojavov v okvirih skupnega slovenskega kulturnega prostora.

10. Tretji sklop zadeva poudarjeno skrb slovenske matične družbe za vključevanje zamejcev in generacij imigrantov v univerzitetno izobraževanje v matici in sodelovanje matice pri znanstvenoraziskovalnih dejavnosti, ki zadevajo zamejske Slovence in Slovence v emigraciji (izseljence in sodobne emigrante). Za obe kategoriji je mogoče organizirati v matici različne vrste univerzitetnega izobraževanja, ki zadevajo področja slovenskega jezika, kulture, zgodovine, sodobnih družbenih pojavov itd., in to s sodelovanjem naših znanstvenikov, ki delujejo v zamejstvu ali kot emigranti po svetu. Matici pa se hkrati nalaga dolžnost, da sodeluje z zamejskimi in emigrantskimi slovenskimi znanstveniki pri raziskovanju pojavov v zamejstvu, kjer bivajo Slovenci kot avtohtono prebivalstvo, in pojavov, ki zadevajo slovenske izseljence in sodobne emigrante ter njihove etnične skupnosti. Rezultati skupnih raziskovalnih podvigoov bi mogli biti zbrani v skupnih publikacijah, ki bi predstavljale pomembno dokumentacijsko gradivo o ustvarjanju zamisli znanstvenega sodelovanja v okvirih skupnega slovenskega kulturnega prostora.

11. Četrti sklop sodelovanja v okviru tretje univerze pa zadeva prodor slovenske znanosti v svet s pomočjo znanstvenikov slovenskega rodu na tujem. Gre za odpiranje možnosti za izpopolnjevanje in izobraževanje naših strokovnjakov na uglednih svetovnih univerzitetnih ustanovah in za vključevanje raziskovalcev iz matice in zamejstva ter emigrantskih okolij v mednarodne znanstvenoraziskovalne teame. Posebej pomembna se zdi vloga naših znanstvenikov po svetu pri izboru in pripravah slovenskih raziskovalcev za njihovo vključitev za izobraževanje na uglednih svetovnih univerzah ali za njihovo vključitev v mednarodne znanstvenoraziskovalne teame. Pri tem se zdi, da je njihova mentorska vloga našim mlajšim raziskovalcem zelo dragocena. Upoštevanja vredna vloga znanstvenikov slovenskega rodu, ki delujejo po svetu, pri prodoru slovenskih znanstvenih dosežkov v svet, se kaže še pri olajševanju vzpostavljanja stikov s pomembnimi znanstvenoraziskovalnimi univerzitetnimi in drugimi središči in posamezniki pri odpiranju dokumentacijskih centrov in navezovanju stikov z njimi, izmenjavi gradiva in literature.

12. Vsi skicirani sklopi sodelovanja v okviru tretje univerze med znanstveniki iz matične družbe, zamejstva in emigrantskih okolij, ki prav gotovo niso celoviti, temeljijo na interesih in avtonomnih odločitvah sodelujočih in njihovih matičnih institucij. Ne dvomimo o poudarjenih interesih univerzitetnih učiteljev in raziskovalcev v matici in zamejstvu, da se pospešeno uresničuje ideja o tretji univerzi

v okviru skupnega slovenskega kulturnega prostora. Hkrati pa smo tudi prepričani, da se ta interes pojavlja pri številnih znanstvenikih slovenskega rodu, ki so emigrirali iz matične družbe, v kateri so pridobili izobrazbo in s katero so še povezani z mnogimi primarnimi in profesionalnimi vezmi. Znano je, da se prav intelektualci ne asimilirajo, čeprav se trdno adaptirajo na okolja imigrantskih družb in vanje tudi intenzivno integrirajo. Ti procesi, ob hkratni identifikaciji z narodno pripadnostjo, ustvarjajo pri njih referenčni okvir za vzbujanje interesa za sodelovanje v okviru tretje univerze v matični slovenski družbi.

13. Z veliko gotovostjo je mogoče trditi, da so številne oblike medsebojnega sodelovanja v okviru tretje univerze že uveljavljene. Načine sodelovanja bo mogoče razširiti in poglobiti, če se ne bodo pojavile administrativno birokratske ovire z zapletenimi postopki in podrobnimi normativi, kar univerzitetne učitelje in raziskovalce odbija in je v nasprotju z njihovim avtonomnim delovanjem, ki je hkrati avtorsko-ustvarjalno.

Tretja univerza seveda ne bo nastala s formalnimi ustanovitvenimi akti, marveč s postopnim, vztrajnim, poglobljenim sodelovanjem med slovenskimi znanstveniki po svetu, v zamejstvu in v matični družbi, s širjenjem teh stikov na neformalni in formalni ravni, z graditvijo bazičnih informacij in njihovo izmenjavo ter seveda z medsebojnim zaupanjem in spoštovanjem ter prepričanjem o pomenu znanosti za uresničitev ideje o skupnem slovenskem kulturnem prostoru in za razvoj matične slovenske družbe.

VIRI

- F. Mali: Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana 1989, TIP, 6-7, str. 924.
- F. Mali: Povzetek razprave na posvetu Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana 1989 (str. 17) (razmnoženo).
- F. Mali: Posvet Univerza za 90. leta in prenos znanja, Vestnik Univerze E. Kardelja, Ljubljana 1989, str. 184-192.
- K. Woschitz: Univerza pred preizkušnjo in njeno poslanstvo, Posvet Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana, 19. 4. 1989, str. 3 (razmnoženo).
- D. Bratina: Znanje in znanost za razvoj slovenskega subjekta v Italiji, Posvet Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana, 19. 4. 1989, str. 6 (razmnoženo).
- P. Klinar: Beg možganov in načini sodelovanja v slovenskem znanstvenem prostoru, Posvet Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana 19. 4. 1989 str. 11 (razmnoženo).
- Razprave na posvetu Univerza za 90. leta in prenos znanja, Ljubljana 19. 4. 1989: J. Peklenik, E. Petrič, L. Vodovnik, Z. Mlinar, V. Rus, J. Pirjevec, J. Florjančič, J. Plevnik, Z. Fazarinc, J. Zorec, A. Moritsch, B. Palčič, J. Straus, B. Povh, R. Lenček, E. Prunč, V. Klemenčič, A. Križman, J. Velikonja, J. Ferluga, A. Malle, E. M. Pintar, M. Jurak, M. Pipan.

DARKO BRATINA*

Znanje in znanost za razvoj slovenskega subjekta v Italiji

»Scenarij« družbenega razvoja, ki se je začel odvijati v zadnji četrtini tega stoletja, zastavlja nepredvidljive izzive vsemu, čemur smo se z določeno težavo in

* Dr. Darko Bratina, profesor na tržaški univerzi in direktor Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu.